

waren teruggekeerd, werd besloten om niet langer meer de komst der *Valk* af te wachten, doch naar Mérauké terug te gaan, zoowel in verband met de komst der mailboot als ook wegens den zeer geslonken kolenvoorraad.

Den 16^{den} d. a. v. werd te Mérauké de mailboot nog aangetroffen, waarmede een telegraphisch bericht was gekomen behelzende het uitgestelde vertrek der expeditie-LORENTZ wegens niet tijdige aankomst te Batavia van de Dajak'sche koeli's, weshalve de *Valk* niet voor ultimo April ter Oostbaai zoude kunnen verwacht worden.

*Tijdschrift van het K.N. Aardrijkskundig
Genootschap 2nd Ser. Deel 24 (1907)*

DAGBOEK VAN EEN TOCHT UIT TODJO NAAR MORI (MIDDEN-CELEBES), EN TERUG NAAR HET POSO-MEER.

(11—27 April 1906)

DOOR

F. R. MAENGKOM,
Inlandsch Posthouder op de Togijan-eilanden 1).

(Met kaart N^o. X).

11 April 1906. — Om 5 uur 'smorgens vertrokken wij van de Totoe'a naar Sojo, en kwamen aldaar aan om 10 uur v. m. Alhier vernam ik van zekeren Lasimpoe, alias

1) De overvallingen bij Mata ndaoe in het Landschap Mori, eind Juli en begin Aug., van onze militaire patrouilles, waarbij eerst 8 man, en de tweede maal zelfs 2 officieren, 9 Europ. en 22 inlandsche fuseliers letterlijk in de pan werden gehakt, hebben plotseling sterk de aandacht gevraagd voor het oostelijkste gedeelte van Midden-Celebes. Bij de militaire actie in Zuid- en Midden-Celebes van Juli 1905—Juni 1907, was dit deel ter zijde gebleven. Men had hier -- zoo meende men -- met een rustiger inlandschen staat en eene ons vriendelijker gezinde bevolking te doen. Zelfs de tegenwoordige Vorst van dit landschap Mori, hoezeer MAROENDOE, d. w. z. „Donderend” (van *roendoe* = donder) geheeten, dankte dezen karakteristieken naam niet zoozeer aan het overweldigende van zijn bestuur, als aan den omvang van zijn stem, vooral wanneer hij, zooals hem héél vaak gebeurde, zich dronken had gedronken, hetzij alleen, hetzij met eenigen zijner Rijksgrooten. Dan klonk de donder van MAROENDOE's dronken stem.

Toch had deze potentaat, dronkaard als hij was, iets ook van de kracht en den invloed van een Oostersch-patriarchalen heerscher. De hoogst belangwekkende reis door den afgevaardigde van het Ned. Bijbelgenootschap Dr. N. ADRIANI en den zendeling ALB. C. KRUIJT van 22 Aug.—29 Sept. 1899 uit Poso naar Mori gemaakt, en door hen beschreven in Meded. Ned. Zend. Gen. XLIV (1900), p. 135—214, met schetskaart, gevolgd door een ethnografische en linguïstische studie van beiden (ibid., p. 215—248; p. 249—318); alsmede de nadere geografische beschrijving van „Het rijk Mori” — vrucht van deze zelfde reis — door den Heer KRUIJT in dit Tijdschrift, 2^e Serie, XVII (1900), p. 436—466, met Kaart N°. II en tekst-

Papa i Mori (deze persoon is een der *kabosenja's* (hoofden) van Onda'e, doch al ruim tien jaren te Sojo woonachtig), dat er in de laatste dagen vele Toönda'e's [„Onda'e-lieden”]

kaartje; hadden zoowel over dezen MAROENDOE, als over het door hem met kracht geregeerde land de eerste nauwkeurige kennis gebracht. Over 's Vorsten dronkenschap volsta deze enkele aanhaling uit de eerstgenoemde studie van 1900: „Wij waren reeds van te voren ingelicht, dat MAROENDOE zich geregeeld iederen avond bedrinkt, en dan „uitpakt”” (p. 185). Over zijn regeerkracht deze andere: „Toch konden wij uit vele dingen opmaken, dat hij de teugels van het bewind stevig in handen heeft. Zijne slaven waren steeds eerbiedig tegenover hem, maar nooit merkten wij iets van dat kruiperige van de Loewoesche en Sigische hoven. Aan het primitieve hof van den Morischen vorst was nog iets frisch en onbedorvens, iets dat doet denken aan den Toradja-patriarch, met zijne familie om zich heen” (ib. p. 191).

Wij achten ons gelukkig thans dit dagboek van den Posthouder MAENCKOM, ons ter beschikking gesteld door het Departement van Koloniën, te kunnen publiceeren. Eenerzijds sluit het in zijne mededeelingen voortreffelijk aan bij het reisverhaal der Heeren ADRIANI en KRUIJT van 7 jaar vroeger, bevestigt slag op slag hun berichten van toenmaals, en breidt de geografische kennis tevens belangrijk uit door een opgave van kampoeng's in het rijk aanwezig; maar anderzijds kan het uitnemend voldoen aan de plotseling ontstane publieke belangstelling voor wat in Mori gebeurt en nog zal gebeuren. Want, natuurlijk, na de genoemde twee overvallingen komt nu Mori ineens aan de beurt van militair optreden onzerzijds.

Tot meerder duidelijkheid meenden wij een Schetskaart te moeten toevoegen van de streken door MAENCKOM bij deze reis van 1906 bezocht. In hoofdzaak steunt zij op de gezegde Kaart N°. II in jrg. 1900 van ons Tijdschrift, welke door Prof. WICHMANN was geteekend naar KRUIJT's schetskaart en tekst; voorts op die schetskaart-zelve van KRUIJT en ADRIANI in dl. 44 der Meded. N. Z. G.; eenige gegevens zijn ontleend aan Kaart VI in dl. I van de „Reisen in Celebes” (1905) der gebroeders SARASIN, teruggevend hunne „Reise [in begin 1896] von der Ussu-zur Tomoribai”; voor juiste kustlijnen konden wij terecht bij een paar recente Zeekaarten; doch — verwonderlijk genoeg! — het *allerminste* konden wij ontleenen aan de *nieuwste* „Schetskaart van Midden- en Zuid-Celebes”, welke in het „1re Semester 1906” te Batavia door het Topogr. Bureau werd uitgegeven, maar die speciaal voor het deel dat ons hier bezig houdt moeilijk anders dan *geheel verouderd* moet heeten. Maar gelukkig hadden wij ten slotte, zoowel bij de Kaart als bij het afdrucken der plaatsen en andere inlandsche namen in den tekst voorkomend, het voorrecht gebruik te mogen maken van persoonlijke inlichtingen, door Dr. ADRIANI, thans met verlof hier te lande, welwillend ons verstrekt.

Aan den in 't Hollandsch geschreven tekst van den Heer MAENCKOM, een Minahasa'sch Christen, vroeger *Djaksa* te Gorontalo, hebben wij slechts hier en daar wat gewijzigd, door iets ter verklaring in te voegen, of hier en daar een zin wat vloeiender te maken. Overigens is zijn Rapport een nieuw voorbeeld *van het groote nut om Inlanders in de gelegenheid te stellen Nederlandsch te leeren!* Red.

onder aanvoering van Taleno alias Tabadala, Bade alias Papa i Metompa, en Talawasa te Tambajoli¹⁾ waren gekomen, deels om *damar* te verzamelen en deels om *aren-suiker* te bereiden. Op deze plaats woont *hadji* Lagangka alias La Mohammad Djafar, doch hij was nu niet thuis; volgens zijne vrouw bevond hij zich te Tambajoli.

Om 12 uur n. m. vertrokken we van Sojo naar Tambajoli, en kwamen aldaar aan om 2 uur 's namiddags. Hadji Lagangka trof ik daar aan. Hij vertelde mij, dat hij den vorigen dag eenen brief van Intje Mohammad [thans Inlandsch Posthouder van Todjo] had ontvangen waarin het verzoek werd gedaan, om *Mokole* MAROENDOE²⁾ te doen oproepen en voor den Assistent-Resident van Midden-Celebes [ENGELBERG], die den 12^{den} April a. s. te Tambajoli zou aankomen, te brengen. Ten einde hieraan te kunnen voldoen, had hij hedenmorgen zekeren *hadji* Bestoe naar Mata ndaoe, de woonplaats van MAROENDOE³⁾ gezonden om dezen te roepen. Hij zeide, dat deze zendeling op zijn vroegst den 15^{den} dezer terug kon zijn.

Hadji Lagangka vertelde mij verder dat de *Mokole* van Poeöembana, genaamd TOENOE, twee dagen geleden bij hem was gekomen om te zeggen, dat hij, in plaats van MAROENDOE, het Gouvernement als heer wenschte te erkennen. Ook de *Mokole* van de Topada, PAPA I NGGOWO

1) Het Dagboek-MAENCKOM schrijft steeds Tambajoli; onze Kaart geeft, conform den volledigen naam: Watambajoli: van *wata* („liggende stam”) en *wajoli* (boomsoort, waarvan de bast in plaats van *gambir* gekauwd wordt). Red.

2) *Mokole* beteekent de „man die pal staat”, vandaar „vorste”, „Vorst”. Red.

3) Mata ndaoe is wel de woonplaats, maar juister nog de „ontvangstplaats” van MAROENDOE. Zijn eigenlijke zetel, tevens burcht en rotsvesting, is Petasia (lett. „Zeezicht”, dus Miramar), de plek waar geen Europeaan nog ooit geweest is, boven op den bergrug van kalksteen aan welks voet Mata ndaoe ligt. ADRIANI en KRUIJT trachten in 1899 tevergeefs hier binnen te komen, maar konden het rotsdorp „verdeeld op twee heuvels, waartusschen eene laagte, waarin een klein beekje stroomt” op één paal afstands bij hun voorbijtrekken toch goed waarnemen (zie Meded. N. Z. G., 1900, p. 193—195). MAROENDOE placht echter af te dalen van zijn vesting Petasia om in Mata ndaoe *cour* te houden, afgezanten te ontvangen, enz.; maar tegenwoordig blijkt hij toch te Mata ndaoe inderdaad ook te wonen. Red.

genaamd, heeft zulks doen verklaren. Bedoelde hoofden hadden dat aan *hadji* Lagangka verteld met de bedoeling dat hij zulks aan MAROENDOE kon overbrengen. Deze Lagangka is gehuwd met eene nicht van MAROENDOE, en heeft daardoor eenigszins invloed op hem. Op de bevolking heeft Lagangka meer invloed door zijn handel.

Bovengenoemde Topoeöembana¹⁾ en Topada zijn vasallen van MAROENDOE, doch door opruiing van AMBE MA'A [uit Djaladja, in het Loewoe'sche] willen zij hem sinds vijf jaren niet meer als hun heer erkennen.

12 April. — Om 6 uur 's morgens vertrokken we van de kampoeng Tambajoli per prauw naar het strand van dat dorp, en kwamen aldaar aan om 7¹/₂ v. m.

Om 2 uur n. m. kwam het S. S. *Raaf* ter reede van Tambajoli aan, en vertrok een half uur daarna. Volgens opdracht van den Assistent-Resident van Midden-Celebes, die aan boord van de *Raaf* was, moest aan de *Mokole's* EDE en MAROENDOE²⁾ gevraagd worden naar het aantal weerbare mannen van hun gebied. *Hadji* Lagangka werd door den Ass.-Resident per *Raaf* medegenomen.

13—14 April. — Dezen dag verbleven wij te Tambajoli, in afwachting van MAROENDOE.

Op deze plaats vervoegde zich bij mij zekere LAGONDA, een hoofd van kampoeng Wawondocmoekoe (in 't gebied van Mori). Hij vertelde mij, dat de navolgende vazallen van MAROENDOE tegen dezen Vorst in opstand waren gekomen:

1) Het *To* is het gewone voorvoegsel „mensen” in Celebes: *To Mori* (Tomori) = „mensen van Mori”; *To Poeöembana* (Topoeöembana) = „mensen van Poeöembana”; enz. In zoo'n volks- of stamnaam met *To* ligt dus telkens ook een landschaps- of plaatsnaam besloten; *To-x* zijn „de lieden wonend te (of: herkomstig van) x”.

Red.

2) *Mokole* EDE is de groote concurrent van *Mokole* MAROENDOE, jonger van leeftijd maar blauwer van bloed dan deze. Vandaar de gebruikelijke veete tusschen deze twee Mori'sche vorstentelgen; verg. Meded. N. Z. G., loc. cit., p. 178. Nu ook, in 1.1. Juli 1907, was *Mokole* EDE wel, *Mokole* MAROENDOE echter niet opgekomen naar Watambajoli, waar de Assistent-Resident ENGELBERG hen met elkaar had willen verzoenen.

Red.

1. Todoöele; 2. Topoeöembana; 3. Topada; 4. Totandomalolo; 5. Tokarapoe; 6. Towatoe; 7. Topangkaoe; 8. Tokalae; 9. Tomolio'a; 10. Totinambe; 11. Topadantjengi; 12. Todoloepo; 13. Towanga; 14. Towawontjië; en 15. Tobelala.

De reden daarvan was als volgt. Ongeveer 5 jaar geleden hebben de Topoeöemboto's — beZ.W. van het Poso-meer — in kampoeng Woelanderi en Koeralioe gesneld. De inwoners van deze kampoeng's gingen daarom zich beklagen bij MAROENDOE, en vroegen toestemming om zich te mogen wreken. Deze stemde hierin toe en gaf nog drie zijner slaven mede om hun behulpzaam te zijn. Deze slaven echter gingen, in plaats van in Poeöemboto te snellen, in Koeralioe en Woelanderi rooven. Alles wat zij maar konden krijgen werd buit gemaakt. De Tokoeralioe's konden echter deze handeling niet langer dulden en vermoordden daarom twee dier slaven, met name Tansi en Tapo. Toen MAROENDOE dit bericht vernam werd hij kwaad, en zond eenige personen om in Koeralioe en Woelanderi te snellen. Niet alleen echter in bovengenoemde kampoeng's liet MAROENDOE snellen, maar ook in de woonplaatsen van voornoemde vazallen, aangezien hij ze verdacht dat ook zij betrokken waren in de zaak. Zoo duurt die opstand al vijf jaren. Sinds het begin van dezen strijd tot op den dag van heden zijn er „meer dan 100 personen” gesneld, waarbij LAGONDA een der aanvoerders is van de opstandelingen. Hij vertelde mij verder dat bovengenoemde vazallen besloten hadden om in plaats van MAROENDOE het Gouvernement als heer te erkennen. De genoemde LAGONDA is al dertig dagen met 100 volgelingen te Tambajoli aanwezig, om *damar*¹⁾ te zoeken.

15 April. — Om 4 n. m. kwam *hadji* Bestoe van Ma-

1) *Damar* is een van de grootste uitvoer-artikelen van Mori. Zie hierover KRUJIT in dit Tijdschrift, I. c. (1900), o. a. „Vooral de bergen om de golf van Mori zijn rijk aan damarboomen” (p. 461), en: „Tijdens ons verblijf te Watambajoli werd het aantal damarzoekers geschat op 1500” (p. 462).

Red.

ta ndaoe terug, met het bericht, dat MAROENDOE bang was om voor den Assistent-Resident te verschijnen, en daarom niet mede was gekomen. Ten einde echter aan den last van den Assistent-Resident te kunnen voldoen, werd nu door mij besloten dat ik mij naar Mata ndaoe zoude begeven om MAROENDOE aldaar persoonlijk te spreken.

16 April. — Om 9 uur 'smorgens vertrok ik per prauw van Tambajoli met het doel te Boengi ntimbe te komen, aan den mond der Lâ of rivier van Tompira; doch door zwaar weder en hoge golven bereikte ik slechts Tanaoge, een plaatsje dicht bij het onbewoond eilandje Sawa, om 7 uur 'savonds.

17 April. — Om 5 uur 'smorgens vertrokken wij van Tanaoge, en kwamen te Boengi ntimbe om 9 uur n.m.

Boengi ntimbe is een eiland aan de monding van de Lâ-rivier, waarop 7 huizen staan. De inwoners van deze plaats zijn alleen Boegineezen. Het aantal zielen bedraagt...¹⁾ Het hoofd aldaar heet MAHEDE. Hij voer den titel van *Kapitan*. Bedoeld eiland heeft een oppervlakte van $\pm 200 \text{ M}^2$.

Om 12 uur n.m. vertrokken wij per prauw van Boengi ntimbe naar Tompira, de rivier opvarende, en kwamen aldaar aan om 6 uur n.m. Tompira is een plaatsje aan den rechteroever van de Lâ-rivier, waar 8 huizen staan. De inwoners van deze kampoeng zijn allen Boegineezen; zij drijven hier handel met de Tomori. De voornaamste boschproducten die hier worden verzameld, zijn *damar* en rotan. Enkelen der inwoners van deze kampoeng verkoopen aan de Tomori, behalve gewone handelsgoederen, ook zgn. „arak”, eigenlijk spiritus.

Op deze plaats maakte ik kennis met *Mokole EDE*, ook bekend onder den naam van *Mokole KAMISL*.²⁾ Zijn vader heette OWA, in leven ook een *Mokole*; zijne

1) Oningevuld in het ons verstrekte getypografeerde afschrift. Altijd weer *type-writer*-fouten, die niet verbeterd worden!
Red.

2) Verg. KRUÏT in dit Tijdschrift, l. c. p. 455: „Kamesi (of Mokole Ede)”; een man met „een naar inlandschen smaak mooi, koud en onbeduidend gelaat” (*M. N. Z. G.*, 1900, p. 178).
Red.

moeder was eene *Bonto* (vorstin); hijzelf is dus beiderzijds van hooge afkomst. Na den dood van OWA, was deze *Bonto* hertrouwd met een Chinees, genaamd Ong Tjeng Sien, alias Baba Tenga¹⁾. Deze is ook sedert overleden. *Mokole EDE* woont te Ngoesoembatoe (letterlijk: „uitstekende steen”), ongeveer 10 paal van Tompira. Hij is ongeveer 35 jaar oud, middelmatig van grootte en eenigszins blank van kleur. Volgens zijne verklaring heeft hij den vorigen Resident van Ternate, Dr. HORST, een paar malen ontmoet. Hij is in het bezit van eene Nederlandsche vlag, ontvangen van genoemden Resident. Volgens hemzelf is hij geen zelfstandig vorst, doch een ondergeschikte van *Mokole MAROENDOE*. Geheel op gelijke wijze als LAGONDA, vertelde hij mij dat een gedeelte van de onderdanen van MAROENDOE tegen dezen zijn opgestaan. *Mokole EDE* is hierbij echter aan de zijde van MAROENDOE, niettegenstaande deze beiden niet op vriendschappelijken voet leven. Volgens EDE is MAROENDOE op hem boos geworden omdat EDE aan LALOEWASA, een der zonen van MAROENDOE, had toegestaan om zich in kampoeng Ngoesoembatoe te vestigen en aldaar te trouwen, niettegenstaande MAROENDOE bezwaren daartegen had. Volgens anderen echter is de oorzaak van deze tweedracht, het schelden van *Mokole EDE* op zijne vrouw genaamd DAWA, eene volle nicht van MAROENDOE. EDE is ook een ver familielid van MAROENDOE; hij noemt hem ten minste *tama* (oom).

18 April. — Om 6 uur 'smorgens vertrokken wij van Tompira per prauw naar Sampalowo, alwaar we door zwaren stroom en regen eerst om 3 uur n.m. aankwamen. Op deze plaats staan slechts twee huizen, bewoond door Boegineesche

1) Over dezen te Makasser geboren Chinees, in 1899 een man van circa 52 jaar, en die wat Hollandsch kende, zie Meded. N. Z. G., l. c. p. 164 en 167. De tweede vrouw van dezen Chinees, eene Toboengkoe'sche, was een der voornaamste bronnen van informatie voor ADRIANI en KRUÏT bij die reis omtrent taal en zeden van het landschap Boengkoe.
Red.

handelaren. Hier wordt echter om de 20 dagen *pasar* gehouden; de Tomori's verkoopen hier gewoonlijk rijst, visch, *damar* en andere kleinigheden. Geld is bij de Tomori nog niet algemeen bekend; als betaalmiddel worden hier gebruikt saroeng's, korte broeken, doozen, kralen enz.

Sampalowo ligt dicht bij de monding van de Lowo-rivier. Deze rivier stroomt uit het meertje Lowo en komt in de Lâ-rivier terecht.

De Lâ is eene groote rivier van ± 4 M. diepte en 60 M. breed. Volgens verklaring van den *Kapitan* van Boengintimbe is zij per stoombarkas bevaarbaar tot Roemoekoe, dicht bij den waterval van Kamporesa. Een der stoomsloepen van het flotielje-vaartuig *Java* is al eens te Sampalowo geweest met den toenmaligen Resident van Ternate. De beide oevers van de Lâ-rivier zijn zeer laag en, door aanwezigheid van uitgestrekte vlakten, geschikt voor den sawahbouw. Eenige personen hebben daar reeds tuinen aangelegd.

19 April. — Om 6 uur 's morgens vertrokken wij van Sampalowo per prauw naar Mata ndaoe, en kwamen aldaar aan om 11 uur v.m.

Om van Sampalowo in Mata ndaoe te komen, volgt men eerst de Lowo-rivier. Deze is eene afwatering van het meertje Lowo; na een uur rociens komt men daarin. Dit meer is niet erg groot en ook niet diep; vandaar ook de naam Lowo = „modder”; men vermoedt dat dit eene vroegere bedding is van de Lâ-rivier¹⁾. Het is dicht begroeid met mosplanten, zoodat men met zeer veel moeite er door moet varen, maar het is rijk aan visschen en allerlei soort van watervogels. Na weder ongeveer anderhalf uur varens, komt men aan eene kleine rivier, de Mata ndaoe genaamd. Deze rivier is met kleine prauwen bevaarbaar tot dicht bij de plaats Mata ndaoe, de woonplaats van MAROENDOE.

Mokole MAROENDOE is de vorst van het rijkje Mori; hij is ongeveer 60 jaar oud, en staat bekend onder den

1) Zie reeds KRUUIT in dit Tijdschrift, l. c. (1900), p. 445.

naam van *Datoe ri tana*, den „Vorst in 't [Boven]land”. Volgens ingewonnen berichten moest MAROENDOE zeer verslaafd zijn aan sterke dranken; bijna elken dag is hij dronken. En inderdaad, bij mijne aankomst was hij ook weer dronken, zoodat ik hem eerst om 8 uur n.m. kon te spreken krijgen.

Hij heeft een groote woning op palen van ongeveer $3\frac{1}{2}$ M. hoogte¹⁾. De omwandeling is van planken, doch zeer laag, en de vloer is van *niboeng*-latten. Er wonen in dat huis 173 personen (mannen, vrouwen en kinderen). Om dit huis staan nog 24 woningen, ook op palen doch van minder hoogte, en slechts van *alap*-pen omwandelingen. Het aantal zielen in Mata ndaoe bedraagt 250, waarvan 70 weerbare mannen. Om deze plaats is een aarden dam gemaakt van $1\frac{1}{4}$ M. hoogte; op dezen dam staan *pagar's* van *niboeng*-latten.

Mata ndaoe ligt aan den voet van den Latadioe-berg en is zeer vuil en modderig; de gezondheidstoestand laat hier dan ook veel te wenschen over. De meeste der inwoners lijden aan koorts.

Dicht bij de woning van MAROENDOE staat eene *lobo* (inlandsch „gemeente-huis”), waarin zich bij mijne komst 35 menschedels bevonden.

Karbouwen en varkens komen in Mata ndaoe veel voor. 20 April. — Dezen dag verbleven wij te Mata ndaoe.

Om 7 uur 's morgens kwam MAROENDOE mij weder bezoeken (ik had mijn intrek genomen in de *lobo*). Volgens MAROENDOE zijn de schedels die in de *lobo* hangen, afkomstig van zijn eigen onderdanen die tegen hem zijn opgestaan. De oorzaak van dezen opstand is volgens MAROENDOE conform met hetgeen LAGONDA mij verteld had, doch ook de straks (p. 858) reeds genoemde opruiing van AMBE MA'A heeft er veel toe bijgedragen. MAROENDOE heeft meer-

1) Deze groote woning te Mata ndaoe van MAROENDOE staat daar eerst ca. 10 jaar. In 1899 was zij „pas opgebouwd” (Meded. N. Z. G. 1900, p. 185), en had de plaats nog geen aarden dam met *pagar's*. De H.H. ADRIANI en KRUUIT waren toenmaals geherbergd in dit vorstenverblijf, doch er was toen ook nog geen *lobo*. Red.

malen getracht om deze zaak in der minne te schikken, doch vruchteloos. Hij riep daarom mijne tusschenkomst in om de zaak in orde te maken.

Tot antwoord hierop deelde ik hem mede dat ik eerst de meening van den civielen Gezaghebber te Poso zou inwinnen of er geen bezwaren tegen bestonden, aangezien Mori niet tot het Todjo'sche gebied behoort. Verder vertelde MAROENDOE, dat gedurende dezen oorlog meer dan 100 personen zoowel van zijne zijde als van die der opstandelingen waren gesneld. Door dezen oorlog hebben velen hunne woonplaatsen verlaten en zijn naar elders verhuisd. Naar aanleiding hiervan deed ik hem het verzoek om het koppensnellen (*manga'e*) te staken.

Hij antwoordde, dat hij zijn best zou doen om het koppensnellen tegen te gaan, mits de opstandelingen er geen aanleiding toe gaven. Ik zeide hem van zijne zijde, dat ik op mijne reis door het binnenland zooveel mogelijk de hoofden der opstandelingen ook zou verzoeken om dat *manga'e* te doen staken.

MAROENDOE vertelde ook dat hij genegen was om het Gouvernement te volgen.

Verder zeide mij MAROENDOE, dat de bevolking van het Mori-rijk uit de navolgende stammen bestaat: ¹⁾

1) Hier volgt nu een buitengewoon interessante lijst, een wezenlijke *inlandsche volkstelling* der To Mori of Moriërs, op *militairen grondslag*. Uit vierderlei oogpunten is deze lijst van groot gewicht. In historisch opzicht herinnert zij allermerkwaardigst aan de analoge inlichtingen omtrent de militaire sterkte van . . . Java, die RYCKLOF VAN GOENS in 1654 wist te verkrijgen aan het hof van Mataram, te gast bij Sultan Agoeng. Zooals toen VAN GOENS wist te rapporteeren van zijn „Javaense Keyse, gedaen van Batavia . . . na . . . Mataram" (Dordrecht, 1666), zoo rapporteert nu MAENGKOM over de sterkte van het Mori'sche Rijk, met gegevens door den „Donderende" hem persoonlijk verschaft. Het tweede wat treft, is de brutale openhartigheid van MAROENDOE; en dat, waar het morgen was, en MAROENDOE „dus" nuchter; want dat hij „uitpakte" als hij dronken was des avonds, was bekend; doch hier vertelt hij plompverloren hoe zijne inlandsche „weerbare mannen" over de verschillende kampoeng's verdeeld zijn; eerst telt hij ze op in *verschillende „stammen"* — familie-groeperingen dus —, zooals de Schotten de Mac's *Zus en Zoo*;

1. Towoelanderi (met 235 weerbare mannen); 2. Tomolongkoeni (320); 3. Toëloewoi (670); 4. Towotoe (330); 5. Tomoiki (300); 6. Topoeëntana (80); 7. Topoeëmbana (75); 8. Toimpo (80); 9. Topakambija (400); 10. Tomolio'a (880); 11. Tongoesoembatoe (160); 12. Tomori of Tope-tasia (70); ¹⁾ 13. Topada (70); 14. Towawontjerroe (50); 15. Tokalae (130); 16. Tolasi (40); 17. Topadantjengi (40); 18. Towanga (40); 19. Topalanggoe (50); 20. Tololonggoio (40); 21. Towionngo (40); 22. Totaipa (40); 23. Tolembompolo (50); 24. Topampawoe (40); 25. Tomaloepeo (50); 26. Tosoromboe (50); 27. Tomosiloe (30); 28. Totandomalolo (35); 29. Towatoe (65); 30. Tokadoendoe (30); 31. Todoloepo (30); 32. Tobelala (30); 33. Totoelewe (30); 34. Tokaowi (30); 35. Towawoapi (30); 36. Tokarapoe (20); 37. Todoële (10); 38. Towawontjië (10); 39. Topoemaja (10); 40. Towingkela (10); 41. Tokadjoepore (50); 42. Totoëta (5); 43. Tokolokolo (3); 44. Topangkaoe (3). ²⁾

en daarna specificeert zij de kampoeng's waar ze of alleen of vermengd wonen.

Ten derde heeft men hier een heelen *geografischen ligger* voor het Rijk Mori, een lijst toch van het grootste deel der Landschaps- en Plaatsnamen, zoodra men dien voorslag *To* maar wegdenkt. Gemist worden de op p. 859 genoemde „Totinambe"; en o. a. verschillende plaatsnamen, indertijd door KRUJF en ADRIANI bij hun reis in 1899 vermeld en geкартеerd.

Doch het vierde, en zeker niet minst interessante, is dit: dat *volkstelling* in onzen Archipel een *inheemsch systeem* is bij menigen inlandschen staat die tot meerder centralisatie geraakt. Zoowel uit militair als uit fiscaal oogpunt wil ook een Inlandsch Vorst — hij heete dan Soesochoenan, of Jang dipërtoean, of Sultan, of Datoe ri tana, of Mokole — weten op hoeveel man hij in den oorlog staat kan maken, en van hoeveel man hij arbeid en belasting kan vorderen. Het is dus eenvoudig door-gaan op de eigen inlandsche lijn, wanneer het Ned. Ind. Gouvernement vijfjaarlijksche volkstellingen houdt, en . . . daarbij tevens naar nauwkeurigheid tracht! *Red.*

1) Dit zijn de *achtste* To Mori aller Moriërs, de „Romani di Roma", de stam die overheerscht en waarnaar het heele rijk is genoemd. Zie noot 1 op blz. 867 hier-achter over Petasia. *Red.*

2) Telt men dus alles samen, dan beschikt MAROENDOE over 4761 weerbare mannen, verdeeld in 44 „stammen", waarvan de Tomolio'a en de Toëloewoi verre-weg de talrijkste zijn. Van al die stammen, blijken in het daarna volgende speci-ficatie-lijstje 15 meer dan één kampoeng te bewonen, en 9 slechts één kampoeng; terwijl 20 stammen geen eigen kampoeng „meer" bewonen — dit „meer" is van MAENGKOM-zelfen! —, doch bijwonenden zijn in negorijen van andere stammen. De Tomolio'a winnen het met hun 33 kampoeng's ook hier verre van alle anderen,

De juiste woonplaatsen dezer 44 verschillende stammen, gaf MAROENDOE mij op als volgt:

I. De kampoeng's der Towoelandi: 1. Pakengka met 40 weerbare mannen; 2. Tamoengkoe (20); 3. Langkekea (50); 4. Pasawa (25); 5. Paängkole (100).

II. Kampoeng's der Tomolongkoe: 1. Molongkoe (200); 2. Pasantoboe (30); 3. Peloewa (50); 4. Mombelala (30); 5. Mokongiloe (10).

III. Kampoeng's der Toëloewoi: 1. Lalemo (200); 2. Wawontando (100); 3. Poeëtando (100); 4. Kadjoepore (10); 5. Eloli (50); 6. Koeroei (100); 7. Tambalako (50); en 8. Koemapa (50).

IV. Kampoeng's der Towotoe: 1. Mentoewa (40); 2. Pantjoe (150); 3. Mongano (20); 4. Petoemba (70); 5. Watoerede (20); 6. Larontjiso (30).

V. Kampoeng's der Tomoiki: 1. Moiki (90); 2. Mawoinia (60); 3. Korolala (20); 4. Pangkoeëwa (30); 5. Watowolija (50); 6. Pakombija (50).

VI. Kampoeng's der Topoeëntana: 1. Bintontana (40); 2. Lintoe (40).

VII. Kampoeng's der Topoeëmbana: 1. Djoengkasa (50); 2. Bente (10); 3. Lairondo (10); 4. Baoe (20); 5. Tandosilo (10); 6. Lembamjonggo (15); 7. Tanoiwoeri (10); 8. Monondo (10); 9. Woëmpada (10); 10. Tando ntoba (5); 11. Kandidi (10); 12. Kakawoe (5).

VIII. Kampoeng's der Toimpo: 1. Lembo Impo (50); 2. Tinompo (30).

IX. Kampoeng's der Topakambija: 1. Doelaboe (30); 2. Boejoemapipi (40); 3. Montiboeboe (30); 4. Padalopi (40); 5. Tampetale (30); 6. Wanoeabentji [= Bentji] (40); 7. Gapoe (40); 8. Pantjoetoroë (40); 9. Boejoebangkoe (30); 10. Mapoele (45); 11. Barodo (35).

X. Kampoeng's der Tomolio'a: 1. Kawoela (100); 2. en waren dus wel kwade vijanden van MAROENDOE in den oorlog! De Toëloewoi wonen slechts in 8, doch groote kampoeng's; waar deze liggen, kon Dr. ADRIANI ons niet aanduiden; vermoedelijk op dezelfde Mori'sche hoogvlakte waar ook de Tomolio'a wonen.

Red.

Padendelino (10); 3. Endemboerake (10); 4. Wawompando (10); 5. Menggaoeroe (20); 6. Paälobani (10); 7. Toboempada (30); 8. Olompada (10); 9. Tandodoka (40); 10. Taimai (50); 11. Oeweboe (20); 12. Tandaisoele (20); 13. Pentandoea (10); 14. Soengkelemba (35); 15. Talimboeboe (30); 16. Pobalakanta (30); 17. Pedimba (20); 18. Togolinde (40); 19. Siwe (10); 20. Pawasae (10); 21. Korodingi (30); 22. Doenteko (20); 23. Poeëntando (5); 24. Toeboeiwoi (20); 25. Sandelele (20); 26. Boelantjoeki (10); 27. Pandoralaboe (20); 28. Boejoepodandi (40); 29. Tandontana (30); 30. Tawoealongi (50); 31. Lembopolo (50); 32. Wakaraha (20); 33. Poganggo (30).

XI. Kampoeng's der Topada: 1. Peleroe (10); 2. Wawombaoe (15); 3. Perere (10); 4. Tomba ntjebe (10); 5. Karapoe (10); 6. Palawanga (15).

XII. Kampoeng's der Tokalae: 1. Karawaja (20); 2. Pandjo (10); 3. Walalomba (10); 4. Pandokoeni (20); 5. Pandopaka (20); 6. Panggora saka (50).

XIII. Kampoeng's der Tosorombae: 1. Sorombae (30); 2. Mongkino (20).

XIV. Kampoeng's der Totandomalolo: 1. Petiroraba (10); 2. Padabenoene (15); 3. Tandomalolo (10).

XV. Kampoeng's der Towotoe: 1. Dengkoe (10); 2. Madjalele (15); 3. Bonte (40).

De stammen die slechts één kampoeng bewonen, zijn voorts de volgende: XVI. De Tongoesoembatoe, te Ngoesoembatoe (160); XVII. De Tomori of Topetasia, te Mata ndaoe¹⁾ (70); XVIII. De Towawo ntjeroe, te Wawo

1) Er doet zich hier de groote merkwaardigheid voor, dat Petasia, MAROENDOE's rotsvesting, *niet* genoemd wordt als woonplaats, zelfs niet eens vermeld! Toch wijst de wel genoemde „stam“-naam Topetasia onmiddellijk op een plaatsnaam Petasia. Wat is dit dan? Wilde MAROENDOE den naam van zijn rijkscentrum uit politieke overwegingen verzwijgen; of is Petasia onbevolkt? Is Petasia dus alleen zijn sterk fort, waar hij zich terugtrekt als het noodig wordt? Dit laatste schijnt het juiste; immers ook ADRIANI en KRUIJT vermelden van „dit kraaiennest“, volgens voorgeven van den Vorst: „dat het geheele dorp verlaten was, en alle menschen zich in de laagvlakte hadden verspreid“ (Meded. N. Z. G. 1900, p. 193).

Red.

ntjeroe (50); XIX. De Tolasi, te Lasi (40); XX. De Topadantjengi, te Padantjengi (40); XXI. De Towanga, te Wawongkata (40); XXII. De Topalanggoe, te Palanggoe (50); XXIII. De Tololonggoio, te Lolonggoio (40); XXIV. De Todoloepo, te Limboeë¹⁾ (30).

Al de andere bovengenoemde en hier niet nader vermelde kleine volksstammen hebben echter geen eigen kampoeng's meer, doch hebben zich in de negorijen der grootere stammen gevestigd.

Deze volksstammen worden van elkander onderscheiden door hunne talen of dialecten.²⁾ Hunne zeden en gewoonten echter komen bijna overeen. Hun hoofdmiddel van bestaan is landbouw; naast dezen houden zij zich ook bezig met het verzamelen van boschproducten, vischvangst, jacht en zoutbereiding.

Het bestuur over het rijk Mori wordt uitgeoefend door: 1. MAROENDOE (den Vorst); 2. *Mokole* EDE (den ondergeschikte van MAROENDOE); 3. KEN BONTO³⁾; 4. de hoofden der volksstammen; 5. de hoofden der kampoeng's.

De belasting die het volk jaarlijks aan MAROENDOE moet opbrengen, bestaat uit rijst, sagoe, karbouwen, *foeja*, *sirih*, *pinang* en andere kleinigheden. Ook bij het overlijden van een der leden van het vorstenhuis moet de bevolking wat rijst, sirih, pinang, kippen en sagoeweer brengen.

Op mijn verzoek aan MAROENDOE om met mij door het binnenland naar Tando nkajoeke [aan de uitvloeijing der Poso uit het Poso-meer] te gaan, ten einde aldaar voor den civielen en militairen Gezaghebber te verschijnen,

1) Over het vroegere, thans verlaten Doloepo, waar de Todoloepo thuishoorden, zie hierachter blz. 869. *Red.*

2) Over de twee hoofddialecten in het Mori'sche spraakeigen, zie Dr. ADRIANI's studie in Meded. N. Z. G., XLIV (1900), p. 249—318, die onderscheidt tusschen het „Petasia'sch” of oostelijk- en midden-Mori'sch, en het „Mori'sch”-sec, bewesten daarvan en meer in het bergland dus tehuis. *Red.*

3) Wie deze KEN BONTO is, blijkt niet; misschien is het de op p. 861 genoemde moeder van *Mokole* EDE, thans weduwe van Ong Tjeng Sien. *Red.*

antwoordde hij, dat hij eerst aan dit verzoek zou voldoen wanneer de opstand in zijn land geëindigd zou zijn.

21 April. — Om 2 uur n.m. vertrok ik van Mata ndaoe te voet naar Soromboe en kwam aldaar aan om 5 uur n.m. Het terrein tusschen deze twee plaatsen is vrij vlak doch zeer moerassig. Hier groeien, evenals om Mata ndaoe, zeer vele sagopalmen. Hier werd de nacht doorgebracht in de *lobo*, waarin zich ook 14 menschedels bevonden.

22 April. — Om 6 uur v.m. vertrokken we van Soromboe naar Doloepo. De weg tusschen deze plaatsen is zeer slecht. Door den reeds genoemden opstand heeft men aan dezen weg zeer vele *randjoe's* en kuilen geplaatst, zoodat men verplicht was langzaam te loopen en nu en dan van het bestaande voetpad af te wijken en een anderen weg te banen. Aangezien wij om 6 uur n.m. nog in het bosch waren en volgens onzen gids Doloepo nog ver verwijderd lag, werd besloten om den nacht in het bosch door te brengen.

23 April. — Om 6 uur 's morgens werd de reis voortgezet en kwamen wij te Doloepo om 10 v.m. aan. Ook op dezen weg trof men vele *randjoe's* en kuilen aan. Doloepo is reeds verlaten; de inwoners zijn naar Limboeë verhuisd. Eenige bouwvallige verlaten huizen stonden er nog, evenals wat klapperboomen. Na een uur rusten vertrokken wij naar Karawaja, en kwamen aldaar om 5 uur n.m. Tusschen deze plaatsen ligt Limboeë, dat, evenals ook Karawaja, eene *benteng* is op den top van een heuvel.

Aan de hoofden van deze twee kampoeng's vertelde ik dat ik MAROENDOE had verboden om met het koppensnellen voort te gaan. Toen zij dit vernamen waren zij erg blijde, en beloofden ook hun best te zullen doen om te waken dat dit niet meer gebeurde. Ik deed hun verder het verzoek om ook den anderen hoofden aan te zeggen, dat het *manga'e* streng verboden was. De menschen op deze

plaatsen spreken bijna allen de Bareü-taal.¹⁾ Karbouwen, geiten en varkens komen er veel voor.

24 April. — Om 6 uur 's morgens vertrek van Karawaja naar Tomba ntjebe en aankomst aldaar om half 2 's namiddags. Door herhaalde regens was de weg zeer slecht geworden; dicht bij Tomba ntjebe moest men zelfs door een vrij diep moerasveld waden. Deze kampoeng ligt aan de rechteroever van de Lâ-rivier, maar bestaat slechts uit drie huizen. Het hoofd van de Topada, PAPA NGGOWO genaamd, woont alhier.

Deze vertelde mij, dat hij eigenlijk geen ruzie had met MAROENDOE, doch dat AMBE MA'A hem had verboden om MAROENDOE als heer te erkennen. Ook het hoofd van Topoeöembana, dat toevallig te Tomba ntjebe was, verklaarde mij hetzelfde. Ook aan deze hoofden werd het verzoek gedaan om zooveel mogelijk het koppensnellen tegen te gaan, en de andere hoofden met het verbod bekend te maken. Zij verzekerden mij voorts dat zij bereid waren het Gouvernement te volgen, en dat zij het jammer vonden dat het Gouvernement hun nog geen enkel bevel gegeven had.

25 April. — Om 6 uur 's morgens vertrokken wij van Tomba ntjebe naar Lembongapa, en kwamen daar aan om 5 uur n. m. Tusschen deze twee plaatsen bevindt zich het plaatsje Perere, alwaar wij, wegens gebrek aan groote prauwen, ons met kleine *sampan's* moesten behelpen om de Lâ-rivier over te steken; terwijl men tusschen Tomba ntjebe en Perere, een gedeelte van de moerassige

1) De taalgrens tusschen het Bareü en het Mori'sch vindt men aangegeven op de „Schetskaart van het Oostelijk gedeelte van Midden-Celebes, bereisd door Dr. N. Adriani en Alb. C. Kruijt" in Meded. N. Z. G., dl. XLIV (1900). In het rijk Mori-zelve verloopt zij van even beN.W. Doloepo naar even beN.W. Towi (aan de Golf van Mori), voorbij het meertje waaruit de Tioe ontspringt. Doch ook in het eigenlijke rijk van Mori is Bareü als tweede taal algemeen bekend en wordt zelfs door slaven gesproken, terwijl het Boengkoe'sch meer de handelstaal is naar de kust toe.

Midden-Celebes)

van Mori, Meded. Nederl.
„Celebes" 1905; de nieuwste
s, 1:1000 000, Top. Buur.

- I. Beneden-Tomori
- II. Topada
- III. Tomoiki
- IV. Towatoe
- V. Topakambija
- VI. Towoelanderi
- VII. Tokalae
- VIII. Todoloepo
- IX. Tongoesoembatoe
- X. Tepetasia (Tomori)

LA-oevers moet volgen. Bij regentijd, zooals thans het geval was, is het loopen langs bedoeld terrein zeer bezwaarlijk, want wij moesten op sommige plaatsen tot aan de borst door modder waden. Bij Perere eindigt naar het Westen toe de streek waar de Topada's wonen.

Dit Pada is een zeer uitgestrekt landschap, doch schaars bevolkt; vele gedeelten er van zijn uitstekend geschikt voor *sawah*-bouw.

In Lembongapa wonen reeds Toönda'e, die niet meer behooren tot het rijk Mori. Het aantal huizen bedraagt er 7, met 60 inwoners. Het hoofd alhier is zekere PAPA I DJOEWA.

26 April. — Om 6 uur 's morgens trok ik verder van Lembongapa naar Tando mbeaga en kwam aldaar aan om 2 uur n. m. Door zware regens werd de reis toen niet voortgezet. Het hoofd der Toönda'e, genaamd LAEGA, kwam mij hier bezoeken en hielp mij aan *miloe* (mais), aangezien mijn voorraad rijst onderweg was opgeraakt.

27 April. — Om 6 uur 's morgens vertrok ik van Tando mbeaga naar Tando nkajoekoe, en kwam aldaar aan om 4½ uur n. m. Alhier verscheen ik voor den civielen en militairen Gezaghebber.